

IDŐSÖDŐ TÁRSADALOM AZ IDŐSEK ARÁNYÁNAK NÖVEKEDÉSE NÉLKÜL*

Boros Julianna – Gál Róbert Iván

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elmúlt két és fél évtizedben Magyarország népessége számottevően idősödött. Nőtt a medián életkor és a 65 évesek és idősebbek aránya a népességben. Ebben az idősödő népességben azonban nem nőtt az idősek tekinthetők aránya, mert az aktív életszakasz és az időskor határa jelentősen felfelé tolódott: emelkedett a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora (másként: az effektív nyugdíjkorhatár vagy kilépési életkor). Olyannyira, hogy a mindenkori átlagos kilépési életkorban hátralévő várható élettartam nemhogy nem nőtt, hanem kifejezetten csökkent. Bár a 65 év feletti aránya emelkedett, azok aránya, akik a mindenkori effektív korhatárnál idősebbek, gyakorlatilag változatlan maradt. A magasabb aktív életkorokban várható élettartam általános növekedését a munkaerőpiac gyakorlatilag teljes mértékben felszívta. E folyamatok akkor zajlottak le, amikor a korhatárra érők iskolai végzettség szerinti összetétele jelentősen megváltozott. A ma nyugdíjba vonulók lényegesen iskolázottabbak, mint a két és fél évtizeddel ezelőttiek voltak, mivel a mai 55–64 évesek számottevően hosszabb időt töltöttek az iskolapadban, mint azok, akik negyedszázada voltak 55–64 évesek.

* Köszönettel tartozunk Monostori Juditnak, Simonovits Andrásnak, Tóth G. Csabának és két névtelen bírálónak szakmai hozzájárulásukért és hasznos észrevételeikért. A tanulmányban maradt esetleges hibákért a szerzők felelősek. A tanulmány rövidített változata a Monostori Judit és Őri Péter által szerkesztett *Demográfiai portré 2024: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* című kötetben olvasható (Boros és Gál, 2024).

Tárgyszavak: idősödés, iskolázottság, munkaerőpiac, várható élettartam, nyugdíjrendszer

Boros Julianna

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet; Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Magatartástudományi Intézet

E-mail: boros@demografia.hu

Gál Róbert Iván

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet; Budapesti Corvinus Egyetem, Corvinus Institute for Advanced Studies és Szociológia Tanszék

E-mail: gal@demografia.hu

BEVEZETÉS

A fejlett országok népességének idősödése gyakori téma a közbeszédben. A sajtó többnyire fenyegetésként kezeli a jelenséget: a társadalom idősödése aláássa a gazdasági növekedést; megnöveli az egészségügyi és szociális ellátórendszerek terheit; olyan helyzetet teremt, amelyben a mostaninál kevesebb embernek kell a mostaninál több embert eltartania. Sőt: az idősödés hosszú távon akár demográfiai katasztrófához is vezethet. Tanulmányunkban a kérdés egyetlen aspektusát vizsgáljuk közelebbről: az idősödés mérésére használt eszközöket, a függőségi vagy eltartási hányadost. Azt állítjuk, hogy félrevezető és indokolatlanul peszsimista előrejelzésekre vezet az aktív korú és az idős népesség létszámának összehasonlítására ma bevett módszer, mely a két csoport közötti határt előre rögzíti, leggyakrabban a 65 éves határnál meghúzva a vonalat. Tanulmányunkban bemutatjuk, hogy a társadalom idősödése (a medián életkor emelkedése vagy a magasabb életkorokban várható élettartam emelkedése) bekövetkezhet úgy is, hogy az idősek aránya nem nő a társadalomban. Az aktív és az idős életszakasz határa ugyanis gyorsabban emelkedhet, mint ahogy a társadalom idősödik. Ezen túl megfogalmazunk egy sejtést, amely szerint a szóban forgó határvonal mozgása az évtizedekkel korábbi oktatási expanzió – emberítőke-beruházás – következménye lehet. Amennyiben e sejtés igazolható, úgy az aktív és az idős kort elválasztó életkori határ nem pusztán emelkedik, hanem emelhető.

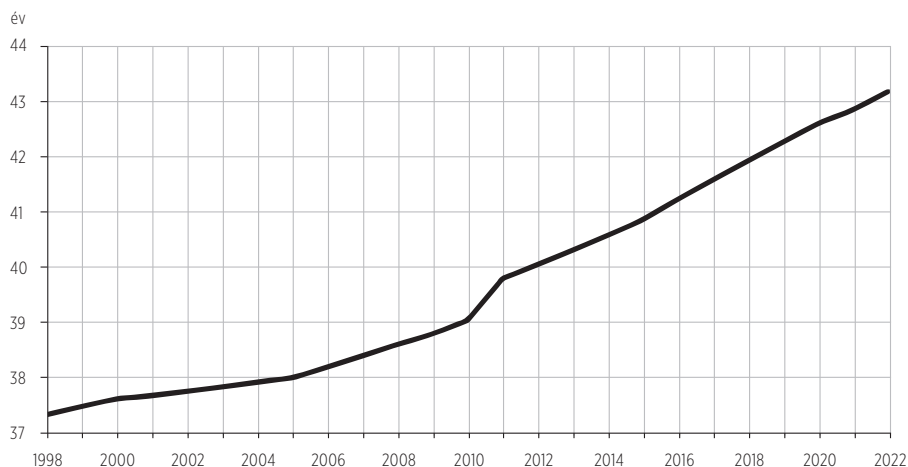
Az alábbiakban először dokumentáljuk a magyar népesség idősödését, majd azt, hogy az aktív és az idős korcsoportokat elválasztó határvonal miképp mozdult el egyre magasabb életkorokba. Bemutatjuk, hogy az elmozduló határvonalon

mért átlagosan még hátralévő élettartam miként stagnált, majd egyenesen csökkent (miközben a 65 éves életkorban mért várható élettartam lényegesen nőtt). Bemutatjuk, hogy az időskor alsó határának emelkedése egybeesett a középfokú oktatás évtizedekkel korábbi kiterjesztésének beérésével: ahogy egyre iskolázottabb évfázatok értek munkaerő-piaci karrierjük végére, egyre tovább voltak foglalkoztathatók. Amennyiben az egybeesés nem véletlen, úgy a népesség idősödéséből fakadó kockázatok emberitőke-beruházások révén jelentősen enyhíthetők. Enyhíthetők, de nem szűnnek meg: az utolsó szakaszban illusztráljuk, hogy bár az átlagember egyre tovább tud a munkaerőpiacon maradni, az átlag körüli szóródás arra utal, hogy nem mindenkire vár kiegyensúlyozott időskori biztonság. A napi életvitelt, és így a munkában tarthatóságot súlyosan korlátozó egészségi állapot-romlás 10–15 évvel fiatalabb életkorban is jelentkezhet az alacsony iskolai végzettségűek körében, mint a diplomások között.

A MAGYAR NÉPESSÉG IDŐSÖDÉSE

Ha az embereket életkor szerint sorba állítjuk, a középen álló életkora adja meg a népesség medián életkorát. A medián életkor növekedése egyszerű és jól használható mérőszáma a társadalom idősödésének (idősora az 1. ábrán látható). 1998-ban a magyarországi népesség medián életkor 37,3 év volt, 2022-ben pedig már 43,2 év.

1. ábra: A népesség medián életkora Magyarországon, 1998–2022 (év)

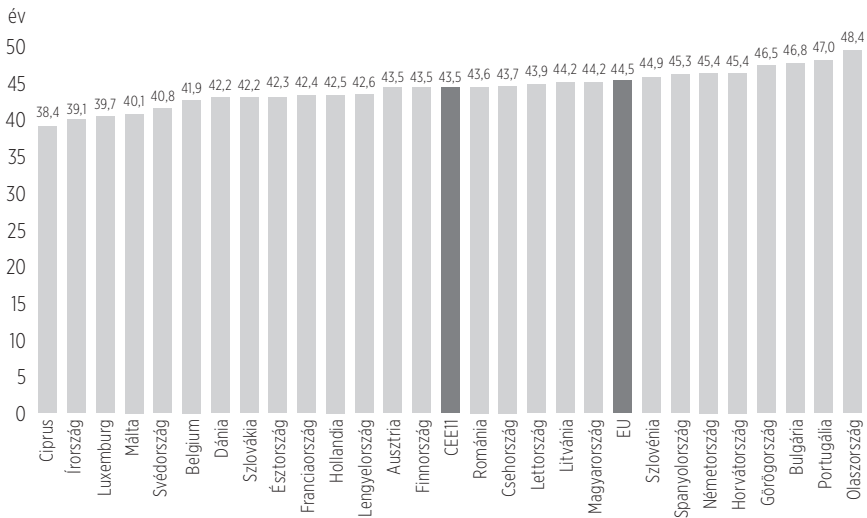

Forrás: Szerzők számítása a Központi Statisztikai Hivatal [KSH], 2024a alapján.

Ez éves átlagban majdnem egy negyedévi növekedés, ami nem elhanyagolható tempó ahhoz az absztrakt helyzethez képest, hogy egy népesség egy év alatt épp egy évnnyit idősödne, ha nem lenne migráció, és senki sem születne vagy halna meg.

A medián életkort tekintve, európai összehasonlításban Magyarország éppen csak az Európai Unió (EU) átlaga alatt szerepel, valamivel (0,7 évvel) azonban idősebb, mint a volt szocialista országokból lett tagállamok (CEE11) mediánjainak átlaga, és globális kontextusban is az idősebb országok közé tartozik (2. ábra). Az Unióban csupán három ország medián életkora alacsonyabb negyven évnél: Ciprusé, Írországé és Luxemburgé (38,4, 39,1, illetve 39,7 év). A legidősebb országok Olaszország, Portugália és Bulgária (48,4, 47,0, illetve 46,8 éves medián életkorról). A medián életkorok átlaga 2,3 évvel nőtt az elmúlt tíz évben, és 2023-ra elérte a 44,5 évet. 2013 és 2023 között a kérdéses érték minden EU-tagállamban emelkedett, kivéve Máltát és Svédországot, ahol csökkent (0,4, illetve 0,1 évvel), valamint Németországot, ahol nem változott.

2. ábra: A népesség medián életkora az EU tagállamaiban, 2023 (év)

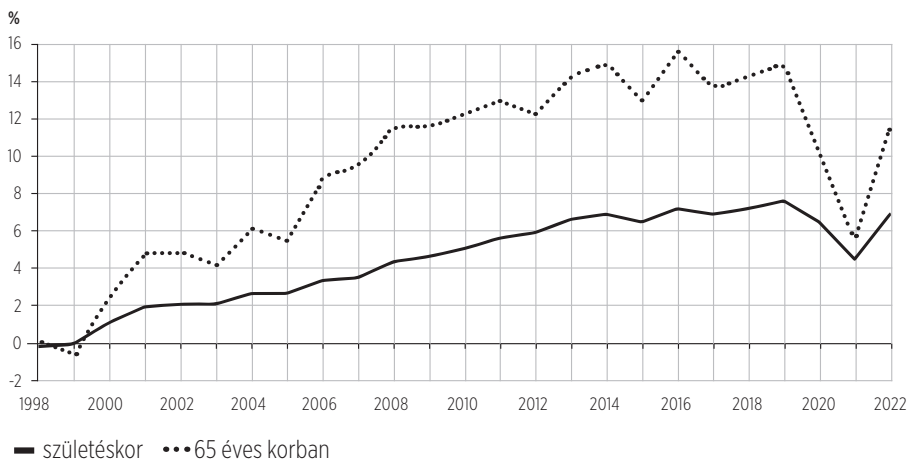

Forrás: Eurostat, 2024a.

A magyar társadalom idősödése tehát nem rendkívüli. Részben azért következett be, mert a termékenység már évtizedek óta a reprodukciós szint alatt van, de nem kis mértékben azért is, mert tovább élünk, mint korábban.

Ráadásul a javuló halandóság jelentős része a magasabb életkorokban jelentkezik. A 3. ábrán a születéskor, illetve a 65 éves életkorban várható élettartam

3. ábra: A születéskor és a 65 éves korban várható élettartam változása 1998-hoz képest Magyarországon (%)

Forrás: Szerzők számítása az Eurostat, 2024b alapján.

javulását mutatjuk be az e tanulmányban használt kiinduló évhez, 1998-hoz képest. A Covid19 járvány előtti utolsó évben, 2019-ben a születéskor várható élettartam 76,2 év volt, 8%-kal hosszabb, mint 1998-ban (70,6 év). Ugyanebben az időszakban azonban a 65 éves korban várható élettartam még gyorsabban, 15%-kal emelkedett (14,7 évről 16,9 évre) – igaz, utána a Covid19 hatása is erősebb volt ezekben a korosztályokban (Tóth, 2022).

Az alábbiakban mégis amellet érvelünk, hogy bár a magyar társadalom az elmúlt negyedszázadban idősebb lett, és az idősebb korosztályok is tovább élnek, mint régebben, az idősek aránya mégsem nőtt. Érvünk röviden így foglalható össze: az a határvonal, amely elválasztja az aktív korúakat az idősektől ugyancsak emelkedett, méghozzá annyira, hogy gyakorlatilag változatlan maradt azok aránya, akik e vonal felett vannak.

AZ AKTÍV KOR ÉS AZ IDŐSKOR HATÁRÁNAK ELMOZDULÁSA

Amikor a társadalom idősödéséről van szó, e kérdésre a közbeszéd, a szakmai elemzések és gyakran még az akadémiai szakirodalom is egy előre rögzített, minden országra egységesen érvényesnek gondolt, időben nem változó életkort szokott megadni (igaz, a kérdéses életszakaszhatárt nem minden szervezet húzza ugyanoda: az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) definíciója szerint az

időskor 60 éves korban kezdődik, az európai statisztikákban viszont 65 éves korban). A gyakran borús jövőképet felfestő cikkek és tanulmányok visszatérően azt vizsgálják, hogy hány 65 éves és idősebb ember él ma, hányan lesznek évtizedek múlva, és ezzel szemben miként fog alakulni az aktív korúak tekintett korcsoportok, a 20–64 évesek létszáma. Valójában azonban ez az általánosan használt és állandónak tekintett életszakaszhatár se nem általános, se nem állandó. Aki idősnek számít az egyik országban, egyáltalán nem biztos, hogy egy másikban is az. És: egy vagy két generációval ezelőtt idősnek számíthatott valaki, akit ma már nem neveznénk annak. Előre tekintve pedig aki ma idős, mert egészségi állapota, illetve munkaerő-piaci skilljeinek elavulása miatt kiszorul a munkaerőpiacról, egy vagy két generáció múlva még bőven versenyképes lehet, mert jobb egészségben fog élni, és olyan tanult képességei lesznek, amelyekkel könnyebben fog alkalmazkodni a munkaerő-piaci kereslet változó igényeihez.

Az aktív kor és az időskor határa szóródik – vagyis nem egyforma mindenütt; és változik – azaz nem ott húzódik ma, mint régen, és nem ott, ahol a jövőben fog. Hol húzzuk meg akkor ezt a határvonalat? Hogyan állapítsuk meg, hogy egyik vagy másik országban hány évesek azok, akik még nem idősek és hány évesek azok, akik már igen?

E határvonal többféleképp is értelmezhető, és ezekhez több becslési módszer is társul. E tanulmányban a munkaerőpiac végleges elhagyásának átlagos életkorát tekintjük határvonalnak: azok az évjáratok, amelyek még a munkaerőpiacon vannak, nem idősek, azok viszont, amelyek már kiléptek, igen.

Az alábbiakban minden naptári évre megbecsüljük, hány évesen hagyják el végleg az emberek a munkaerőpiacot. Ezt az életkort kilépési életkornak és effektív nyugdíjkorhatárnak is fogjuk nevezni a továbbiakban. Megbecslésére a szakirodalom által statikusnak nevezett eljárást használjuk, amit Latulippe (1996) dolgozott ki a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) megbízásából.

A Latulippe-képlet (1996) keresztmetszeti adatokból becsli meg az átlagos kilépési életkort (a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkorát). Első lépésként a munkaerőpiacot elhagyók korcsoportonként létszámát becsli, úgy, hogy az életkor szerint egymást követő korcsoportok participációs rátáinak különbségét súlyozza a vonatkozó népességadatokkal. A korcsoport új kilépőinek ekként becsült számával súlyozza a szóban forgó korcsoport életkorát, hogy aztán a korcsoportok súlyozott életkoraként megkapja az átlagos kilépési életkort. Ennek megfelelően az átlagos kilépési életkor, \overline{RA} a következő képlettel adható meg:

$$\overline{RA} = \frac{0.5 \cdot {}_5R_{40,44}^z \cdot 47,5 + \sum_{x=45,50}^{75} {}_5R_{x,x+4}^z \cdot (x+5)}{0.5 \cdot {}_5R_{40,44}^z + \sum_{x=45,50}^{75} {}_5R_{x,x+4}^z}$$

ahol ${}_5R_{x,x+4}^z$ az x-től x+4 éves korcsoport azon tagjainak létszáma a z naptári évben, akik a következő öt évben el fogják hagyni a munkaerőpiacot, ha a kilépés hosszmetzeti életkori mintázata a keresztmetzeti életkori mintázatot követi.

${}_5R_{x,x+4}^z$ egyenlő az $(A_{x,x+4}^z - A_{x+5,x+9}^z) \cdot P_{x,x+4}^z$ szorzat eredményével,

ahol

$P_{x,x+4}^z$ az x-től x+4 éves korcsoport létszáma a z naptári évben,

$A_{x,x+4}^z$ pedig az x-től x+4 éves korcsoport participációs rátája a z naptári évben.

A 40–44-éves korcsoport átlagos kilépési életkora feltevés szerint 47,5 év.

Annak érdekében, hogy egy öt éves korcsoporthoz egyetlen életkort lehessen rendelni, a módszer feltételezi, hogy egy korcsoporton belül az egyes évjáratok azonos létszámúak, a participációs ráta pedig korcsoporton belül lineárisan csökken. Ezáltal egy évjárat azon tagjai, akik a következő öt évben lépnek ki a munkaerőpiacról, egyenletes ütemben lépnek ki, a kilépési életkor eloszlása pedig egy korcsoporton belül szimmetrikus a következő korcsoport alsó korhatárával, mint középponttal.

A kilépési életkorban még hátralévő élettartamot (\overline{RD}) az alábbi képlet adja meg. Látható, hogy a kilépők létszáma itt nem a korcsoport életkorát, hanem várható élettartamát súlyozza:

$$\overline{RD} = \frac{0.5 \cdot {}_5R_{40,44}^z \cdot e_{47,5} + \sum_{x=45,50}^{75} {}_5R_{x,x+4}^z \cdot e_{x+5}}{0.5 \cdot {}_5R_{40,44}^z + \sum_{x=45,50}^{75} {}_5R_{x,x+4}^z}$$

ahol

e a várható élettartamot jelöli.

Akármilyen hasznos is a Latulippe-módszer, nem mentes a torzításoktól. Statikus, amennyiben a becslés keresztmetzeti értékeken alapul, vagyis a becslt hosszmetzeti idősor elemei a participációs ráták keresztmetzeti értékeire épülnek. Scherer (2002) rámutat, hogy egy olyan statikus mutató, mint a Latulippe-féle, félrevezető, mivel összemos valódi munkaerő-piaci folyamatokat azzal, hogy időben változik a munkaerő összetétele (például az iskolai végzettség emelke-

dése miatt). Álláspontja alátámasztására demográfiai analógiákat használ, mint például a várható élettartam vagy a reprodukciós ráta. A reprodukciós ráta az időszaki termékenységet írja le, ami nem informatív a jelenleg szülőképes korban lévő kohorszok várható befejezett termékenységéről (lásd Sobotka és Lutz, 2010 tanulmányát a teljes termékenységi rátáról, egy rokon mutatóról). Változásai nemcsak a kohorsz-termékenység változásait jelzik, hanem a születések időzítésében bekövetkező változásokat is. Ugyanígy a kilépési életkor Latulippe-féle becslése ki van téve a munkaerőpiac elhagyásától független fejleményeknek, például annak, hogy az idősebb munkaképes korosztályban a munkaerőpiaci részvétel az életkorral való csökkenés helyett nő, ami egyes országokban előfordul a nők körében. Továbbá, a keresztmetszeti termékenység 35 női évjáratra vonatkozó információt sűrít össze, melyek termékenységi életpályája végül nagyon is eltérőnek bizonyulhat, például az érintett évjáratok eltérő munkaerőpiaci karrierje miatt. Az ilyen összetételi hatás torzítja a Latulippe-becslést is, mivel a munkaerőpiac elhagyása többek között a kohorszok képzettségétől függ, közvetlenül a készségek és a foglalkoztathatóság, közvetve pedig az egészségi állapot révén. Ehelyett Scherer (2002) ajánlásai alapján a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) dinamikus becsléseket közöl a kilépési életkorról, amelyek a kohorszok két, az egyes évjáratok egymást követő időpontban mért participációs rátáin alapulnak (Keese, 2012). Régebben az Eurostat is közölt hasonló mutatókat, módszertani problémák miatt azonban ezek kiszámítását abbahagyták (Eurostat, 2014), miként az OECD is felülvizsgálta eredetileg alkalmazott eljárását (Boulhol and Keese, 2021).

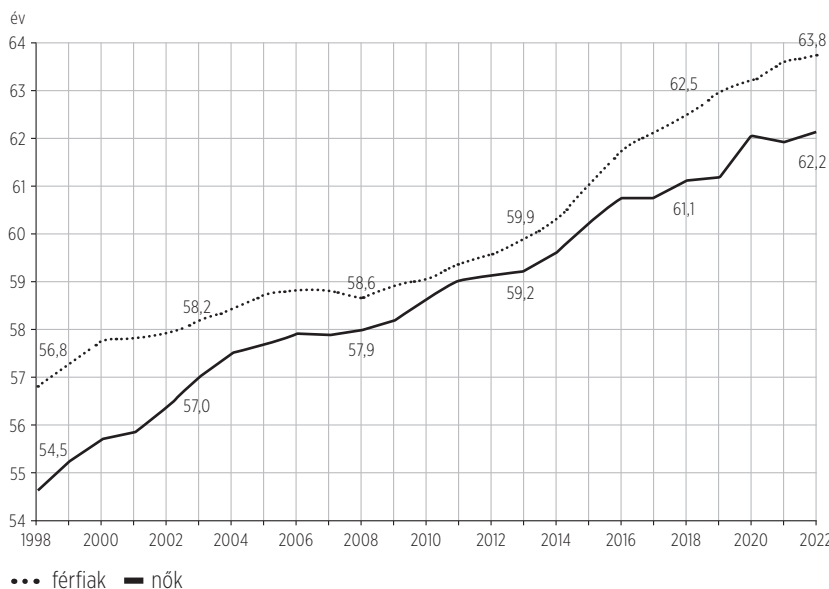
Ennek ellenére tanulmányunkban két ok miatt is a statikus mérőszámot használjuk. Először is, az itt használt érvelés közvetlenül a mindenkori 55–64 évesek változó összetételére vonatkozik – ahogy az ebbe az életkor sávba érők iskolázottsági összetétele változik, úgy változik a kilépési életkor is. A dinamikus mérőszám kiszűrné a keresett hatást, amint azt Gál és Radó (2019, Függelék A1. ábra) is bemutatja. Vizsgálatuk országonként és naptári évenként hasonlítja össze a statikus és dinamikus mutatókat. A legtöbb esetben az OECD dinamikus idősorára illesztett lineáris trend laposabb, mint a statikus becslésből származó kilépési életkor trendje. Ez azt is sugallja, hogy a kilépési életkor keresztmetszetből becsült értékeiből álló idősor regressziós elemzése valószínűleg fontos magyarázó változóknak találná az iskolai végzettség emelkedését.

A másik ok, amiért nem dolgozunk a dinamikus mutatóval, annak volatilitása és időnként nehézkes értelmezése. Amint Gál és Radó (2019) ábrái mutatják, a dinamikus módszer becslései időnként irreálisak. Mint például a 2003 és 2009 között, mindössze hat év alatt mért 6,5 éves növekedés Észtországban (ami

valójában még hektikusabb, de nemek szerint aszinkron mozgásokat takar, mint például a kilépési életkor 8,4 éves növekedését 2005 és 2009 között a férfiak körében, és 2001 és 2006 között 7,5 éves növekedést a nők körében). A dinamikus becslés észl és lett adatokon nemcsak irreális ugrásokat, hanem hasonlóan erőteljes zuhanásokat is mutat a kilépési életkorban.

Vogler-Ludwig és Düll (2008) szerint ez leginkább az adatforrásnak tudható be. A dinamikus becslés az ismételt munkaerő-felmérések nagyjából független mintáin alapul, amelyeket nem ilyen közvetlen időbeli összehasonlításokra terveztek. A mintából létrehozott egyéves korcsoportok körüli konfidenciaintervallum túl nagy; az összehasonlításhoz használt öt éves intervallum pedig túl hosszú az ilyen felmérésekben. Ezenkívül az OECD dinamikus becslése jobban ki van téve a migrációnak, különösen az ideiglenes migrációnak, mint a statikus mutató (Keese, 2012). A részvételi arányokat különböző típusú adatforrásokból nyerik: a népességadatokat továbbvezetett népszámlálásokról, a munkaerő-piaci adatokat pedig kérdőíves adatfelvételekből származnak. A felméréseket gyakrabban végzik, és a valóságban bekövetkező gyors változásokat tükrözik, amelyeket nehezebb lekövetni a migrációra vonatkozó megfelelő inputot nem tartalmazó adminisztratív népességadatokkal.

4. ábra: A munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora Magyarországon nemek szerint, 1998–2022 (év)

Forrás: Szerzők számítása az OECD, 2024a és 2024b alapján.

A 4. ábrán bemutatjuk, hogy miként alakult a nők és a férfiak kilépési életkora a Latulippe-módszer szerint. Huszonnégy év alatt a férfiak kilépési életkora hét évvel nőtt, a nőké pedig még ennél is többel, 7,7 évvel, igaz alacsonyabb színtről is indult. Ez évente átlagosan 3,5, illetve 3,8 hónapnyi emelkedés, vagyis havonta 8,9, illetve 9,8 nap; naponta pedig 7, illetve 7,7 óra. Az elmúlt negyedszázadban az átlagos aktív korú férfi naponta 24 órát időszódott, de csak 17 órával került közelebb az időskor határához, mert az közben hét órányit odébb tolódott. Az átlagos aktív korú nő még lassabban közeledett az időskorhoz, mert az ő esetében az életkori határ még gyorsabban mozdult felfelé.

AZ IDŐSEK ARÁNYÁNAK STAGNÁLÁSA EGY IDŐSÖDŐ TÁRSADALOMBAN

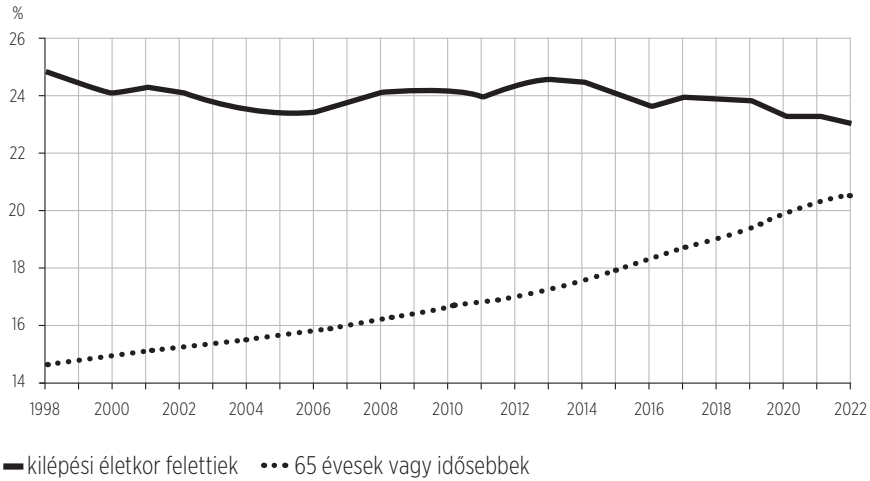
Amennyiben az eddigiek alapján számításba tudjuk venni, hogy az aktív és az időskor közötti határvonal nem statikus, merőben más képet kapunk a társadalom időszódésének folyamatáról, mint ha továbbra is ragaszkodnánk az előre rögzített életszakaszhatárokhoz. Abban a társadalomban, amelyben az elmúlt negyedszázadban a 65 év felettek aránya évente negyed százalékpontnyit, 14,7-ről 20,5%-ra nőtt (az 5. ábrán szaggatott vonallal), a kilépési életkor felettek aránya gyakorlatilag változatlan maradt (az 5. ábrán folytonos vonallal), és ha egyáltalán, akkor inkább lefelé mozdult el (2022-ben 23,1% a 1998-as 24,9%-hoz képest). Az időszódó társadalomban tehát nem nőtt az idősek aránya.

VÁRHTÓ ÉLETTARTAM A KILÉPÉSI ÉLETKORBAN

A 3. ábrán felrajzoltuk a 65 éves korban várható élettartam alakulását. Az előző szakaszban viszont azt is bemutattuk, hogy a kilépési életkor nem állandó, az elmúlt negyedszázadban gyorsan emelkedett. Olyannyira, hogy ez akár ellensúlyozhatja is a magasabb életkorokban javuló halandóság hatását. Egy efféle becslés, a mindenkori kilépési életkorban mért várható élettartam kiszámítása elvégezhető, eredményét a 6. ábrán mutatjuk be.

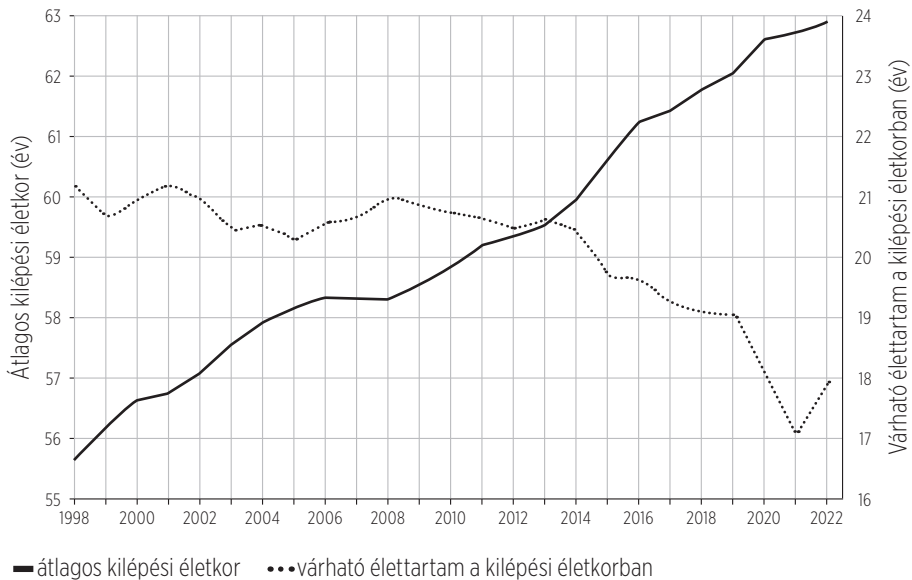
Az ábrán folytonos vonallal jelöltük a kilépési életkort (ez megegyezik a 4. ábrán bemutatott időssorral, csak itt a két nemre együtt). A pontozott vonal mutatja a kilépési életkorban várható élettartamot, ami nem nőtt. Az itt vizsgált időszak első 15 évében a kilépési életkor gyakorlatilag stagnált (a külön az 1998–2013-as időszakra megrajzolt trendvonal lejtése $-0,02$, alig tér el a nullától), 2013 után pedig, az újraindult korhatáremelések és a korhatár alatti kilépési csatornák elrekesztése miatt gyorsan csökkent. 1998-hoz képest 2019-ben több mint két

5. ábra: A 65 évesek és idősebbek, illetve a kilépési életkor feletti aránya a teljes népességben, Magyarországon, 1998–2022 (%)

Forrás: Szerzők számítása az OECD, 2024a és 2024b, illetve az Eurostat, 2024c alapján.

6. ábra: A munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora (bal oldali tengely) és az ebben az életkorban várható élettartam (jobb oldali tengely) Magyarországon, 1998–2022 (év)

Forrás: Szerzők számítása az OECD, 2024a és 2024b, illetve Eurostat, 2024b alapján.

évvel volt rövidebb a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkorában mért várható élettartam, miközben a 65 éves korban várható élettartam szinte pontosan ugyanennyivel nőtt. A kilépési életkor emelkedése nem pusztán ellensúlyozta a javuló halandóságot, jócskán túl is tett rajta. A Covid19-járvány 2020–2021-ben extrém módon még tovább fokozta ezt a hatást, de ez csak átmeneti, 2022-ben már látszik a visszarendeződés.

Bár a társadalom idősödése már elkezdődött, azok a hatások, amelyeket e folyamatnak szokás tulajdonítani, nem következtek be, egyelőre legalábbis. Az idősebb aktív életkorokban várható élettartam növekedése teljes egészében a munkaerőpiacon csapódott le. A jóléti rendszer járulékfizetőinek számát növelte, nem a járadékosokét.

A NYUGDÍJKORHATÁR KÖRNYÉKÉN JÁRÓ KORCSOPORTOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINTI ÖSSZETÉTELE

A kilépési életkor emelkedése természetesen nem független a nyugdíjrendszer változásaitól. Évtizedeken át az irányadó nyugdíjkorhatár a férfiak esetében 60, míg a nőknél 55 év volt. Ezt, többszöri halasztás után, 1998-tól kezdődően több lépésben 62 évre emelték mindkét nem számára egységesen. (Ez az egyik oka, amiért e tanulmányban 1998-at használjuk kiinduló évnak. A másik, hogy ebben az évben volt a legmagasabb a nyugdíjrendszer ellátotti létszáma és ekkor volt a legalacsonyabb az átlagos kilépési életkor. Ekkor zárult le végleg a rendszerváltás utáni kimenekülés a nyugdíjrendszerbe). Az átmeneti időszak a férfiak esetében 2001-ben ért véget (az utolsó 62 év alatti nyugdíjba vonuló férfi évjárat az 1938-as kohorsz volt 1999-ben). A nők esetében az emelés erőteljesebb volt, és hosszabb idő alatt vezették be, az átmeneti időszak 2009-ben ért véget (az utolsó 62 éves kor alatt nyugdíjba vonuló női kohorsz az 1946-os évjárat volt 2007-ben). A törvényhozás azonban már 2009-ben elfogadott egy új átmeneti időszakot, amely 2014-től 2022-ig tartott, és mindkét nem esetében fokozatosan 65 évre emelte az irányadó nyugdíjkorhatárt. Az első érintettek az 1952-ben születettek voltak, az első, 65 évesen nyugdíjba vonulók az 1957-es születési korosztály tagjai.

A szigorítások azonban nem álltak meg itt. 2011-ben a nyugdíjasok közel 30%-a volt fiatalabb az aktuális irányadó nyugdíjkorhatárnál; ők vették igénybe az ellátások 25%-át. 2012-től azonban fokozatosan kivezették az előrehozott nyugdíjat (ami, szemben a sztenderd öregségi nyugdíjjal, életkortól és szolgálati időtől egyaránt függött, és így az irányadó korhatár alatti kilépést tett lehetővé). A rokkantsági rendszert kivették az öregségi nyugdíj rendszeréből, az ellátásokat átalakították, a meglévő jogosultságokat felülvizsgálták, az új jogosultságok

megszerzését pedig megszigorították. Megszűnt vagy beszűkült a többi kilépési csatorna, a korengedményes és a korekedvezményes nyugdíj, valamint a fegyveres testületek tagjainak szolgálati nyugdíja.

E trenddel csak a speciálisan a nők számára megnyitott új kilépési út megy szembe. A közkeletűen „nők-40” nevű nyugdíjazási eljárás kizárólag a szolgálati éveket veszi figyelembe (beleértve egyes nem munkával töltött, de jogszerző időszakokat is). A „nők-40” hatása meg is mutatkozik a kilépési életkorban: a korábban gyorsan szűkülő nemi különbség 2011 után újra nőni kezdett (lásd 4. ábra).

Az irányadó korhatár emelése és az alternatív kilépési útvonalak elzárása azonban nem csodaszer. Ha egyik évről a másikra felemelnék a korhatárt 80 évre, a nyugdíjrendszer összes problémája megoldódna, és a járulékokat is le lehetne csökkenteni. A probléma azonban, amit a nyugdíjrendszer kezel, nyilvánvalóan nem oldódna meg. Az idősebbek, egészségi állapotuk miatt, és mert a munkaerő-piaci skilljeik elavulnak, új skillket pedig már nehezen tudnak megtanulni, mindenképpen kiszorulnának a munkaerőpiacról, akkor is, ha nem mehetnének el nyugdíjba. Oka volt annak, hogy, miként a fentiekben utaltunk is rá, a rendszer-váltást követő foglalkoztatási válság legalább részbeni kezeléseként tömegeket engedtek nyugdíjba menekülni (bár a kezdőnyugdíjak jelentősen csökkentek, és a már megállapított nyugdíjak is elinflálódtak). A nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma 1990 és 1998 között közel 640 ezer fővel, 25%-kal nőtt. Az akkor nyugdíjazottakat kívül lehetett volna tartani a nyugdíjrendszeren, de ettől még nem lettek volna foglalkoztathatók a gyors szerkezeti átálláson keresztül menő gazdaságban. Tudásuk, felkészültségük, munkatapasztalatuk egy olyan munkaerőpiachoz kötődött, ami rohamtempóban átalakult. Ha a nyugdíjrendszer nem fogadta volna be őket, a szociális ellátó rendszer más pontjain jelentkeztek volna.

A korhatáremelés tehát önmagában nem tud mindent megoldani, mert nem lehet tetszés szerint felemelni az irányadó nyugdíjkorhatárt. A sikeres korhatáremelési folyamat annak a függvénye, hogy az adott munkaerő-piaci feltételek mellett meddig tarthatók munkában az idősebb munkavállalási korúak. Ha az emelés túl gyors, akkor az idősebb aktív korúak beszorulnak a munkaerőpiac és a nyugdíjrendszer közé. Ha túl lassú, az túlterheli a munkaerőpiacon maradó járulékfizetőket vagy leszorítja a nyugdíjikat.

Intuitíve az, hogy meddig tarthatók munkában az emberek, függ az iskolai végzettségtől. A magasabb iskolai végzettség a konkrét tudáson felül olyan képességeket is ad – a jobb tájékozódóképességet, az új tudás könnyebb megszerzésének képességét –, amelyek megkönnyítik a változó munkaerő-piaci kereslethez való alkalmazkodást. A magasabb iskolai végzettség általában jobb

egészségi állapottal is társul, ami szintén kulcsváltozó a munkaerő-piaci részvétel magyarázatában.

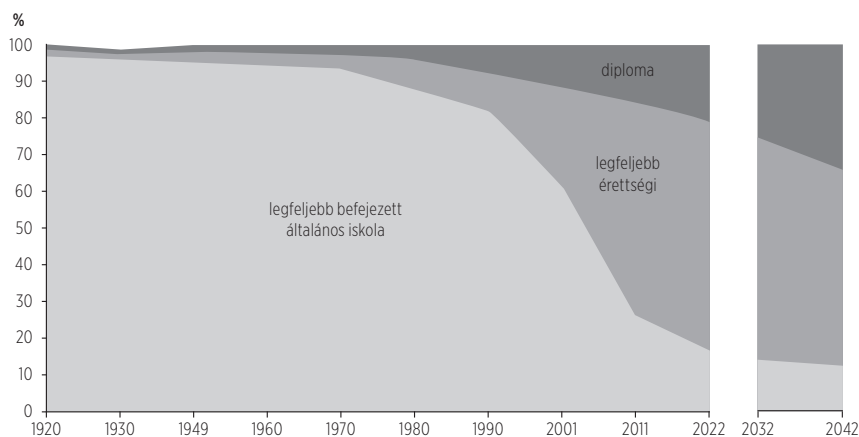
Az alábbiakban nem nyújtunk teljeskörű magyarázatot a kilépési életkor növekedésére, csupán egymás mellé illesztünk két folyamatot, amelyekről azt gondoljuk, hogy nem függetlenek egymástól. A kilépési életkor fentiekben már vizsgált emelkedése mellé odatesszük a korhatár környékére érő korcsoportok, a mindenkori 55–64 évesek legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlásának idősorát. Nem igazoljuk, hogy utóbbi befolyásolta előbbit, csupán egy sejtést fogalmazunk meg.

A 7. ábra a mindenkori 55–64 évesek legmagasabb iskolai végzettség szerinti összetételét mutatja az elmúlt száz év során a népszámlálások adatai alapján. Azért használunk ilyen hosszú idősort, hogy demonstráljuk, történelmileg milyen rövid idő alatt történt a változás. A legfeljebb nyolc általánost végzettek aránya egészen 1970-ig jóformán változatlan volt az 55–64 évesek között. Sőt, az 1970-es 93%-os arány a következő két népszámlálás során is csak tizenegy százalékponttal csökkent: a rendszerváltáskor a nyugdíjkorhatár környékén lévő évjáratok 82%-ának legfeljebb általános iskolai végzettsége volt. Ez az arány 2011-re 26%-ra esett vissza. Az 1947 és 1956 között születetteknek, akiknek egy lényegesen hosszabb munkaerő-piaci jelenléttel kellett számolniuk, egészen más esélyeik voltak a munkaerőpiacon, mint az 1926 és 1935 között született kohorszoknak, amely két évtizeddel korábban a rendszerváltás foglalkoztatási válságával nézett szembe.

A középiskolai fordulat tehát az 1990-es és a 2011-es népszámlálások között következett be. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők további visszatorzulása a két legutóbbi népszámlálás között felearányban már a diplomások térnyerésének volt köszönhető. Pontosabb azonban úgy fogalmazni, hogy a fordulat ekkor érte el az időskort. A szóban forgó korosztályok nem az itt tárgyalt időszakban jártak iskolába, hanem negyven-ötven évvel korábban. A középiskolai végzettség valamikor az 1950-es és az 1960-as években terjedt el. Az akkori nagyléptékű emberitőke-beruházási program tovább gyűrűző hatásai azonban csak évtizedekkel később tolták feljebb az aktív életszakaszt és az időskort elválasztó határt.

Amennyiben sejtésünk megalapozott, és az iskolai végzettség, illetve az effektív korhatár között valóban van kapcsolat, úgy a közelebbi múltban, az utóbbi két-három évtizedben végbement újabb oktatási fordulat, a felsőfokú iskolai végzettség elterjedése a kilépési életkor további kitolódásával kecsgett. A 7. ábra jobb oldali paneljén tovább vezettük a 2022-es népszámlálás korcsoportos iskolai végzettségeit. Azok, akik a 2040-es években fognak nyugdíjba vonulni, mára már kiléptek az oktatási rendszerből. Az iskolai végzettség 30 éves kor felett már csak

7. ábra: A mindenkori 55–64 éves népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti összetétele a magyarországi népszámlásokban (%)

Forrás: KSH, 2013, 2024b.

Megjegyzés: 2032, 2042: a 2022-ben 45–54 évesek, illetve 35–44 évesek legmagasabb iskolai végzettség szerinti összetétele.

ritkán változik, és bár az iskolázottság szerinti halandóság, illetve kivándorlási hajlandóság eltérései alakítanak egy évjárat iskolai végzettség szerinti összetételén, a fiatalabb korosztályok 2022-ben mért összetétele jó közelítést ad ahhoz, hogy milyen lesz az 55–64 évesek iskolázottsága a következő évtizedekben.

1990-ben a diplomások aránya mindössze 8% volt az 55–64 évesek körében. 2011-re ez az arány megduplázódott, és ha a mai fiatalabbak iskolázottsági összetételét előrevetítjük, 2042-re újra meg fog duplázódni. Az akkori 55–64 éveseknek várhatóan több mint egyharmada lesz diplomás. Jobb egészségi állapotban lesznek és tovább tudnak majd a munkaerőpiacon maradni, mint azok, akik ma vannak ebben az életkorban.

Megjegyezzük, hogy ez az egyszerű előrevetítési módszer kifejezetten konzervatív előrejelzést ad. A bécsi Wittgenstein Centre emberi tőke fejlődési modellje (KC et al., 2024) mind 2030-ra, mind 2040-re magasabb diplomás arányt vetít előre, még a legszkeptikusabb forgatókönyv („stalled development,” SSP3) szerint is. Ha a Wittgenstein-féle előrejelzést használnánk, még optimistábbak lehetnénk a kilépési életkor további emelhetősége kérdésében.

A több diplomástól azt várhatjuk, hogy feljebb fogják húzni az átlagot. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenki tovább fog tudni a munkaerőpiacon maradni. A legutóbbi népszámlálás azt találta, hogy a 25–34 évesek több mint 14%-a nem jutott tovább a nyolc általánosnál. Ők egész életükben nehézségek-

kel fognak szembesülni a munkaerőpiacon, és hamar ki fognak szorulni onnan. Az a megállapítás, hogy a magyar társadalomnak esélye van rá, hogy miközben idősödik, az idős emberek aránya ne növekedjen, elfedi az idősödéssel kapcsolatos egyenlőtlenségeket.

AZ IDŐSÖDÉS EGYENLŐTLENSÉGEI

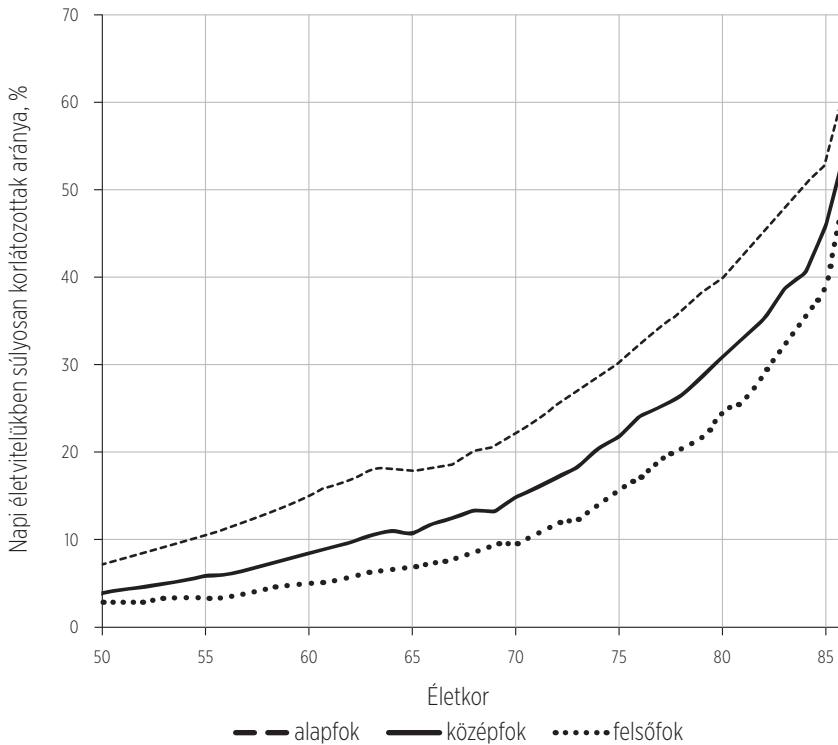
„Negyven az új harminc” – írja a bulvársajtó a filmszillagokról. A mondat, az idősödéstől tartókat buzdítva arra utal, hogy míg régen a sztárok harminc éves korban voltak a legvonzóbbak, ma már negyven évesen is azok lehetnek. Hasonló mondatot a fentiek alapján mi is megfogalmazhatunk. A 4. *ábra* szerint a 63 az új 56: míg 1998-ban 56 év volt az átlagos kilépési életkor, ma már 63.

A demográfia szakirodalma kölcsönvette e gondolatmenetet, és kidolgozta használatának részleteit. A bulvárkifejezés analízise megmutatja, hogy szerepel benne egy jellemző (a fenti példában a vonzerő), egy változatlan paraméter, amihez a változó paramétert hasonlítjuk (a vonzerő régi korprofilja, ami 30 éves korban érte el a csúcspontját) és egy változó paraméter (a vonzerő korprofilja más években). E fogalmi keret (angolul *characteristic age*, magyarul talán „jellemző életkor” módszernek lehetne nevezni, lásd Sanderson and Scherbov, 2010, 2013, 2017) kidolgozását az motiválta, hogy az idősödés folyamata számos efféle összevetésre ad lehetőséget, és ezek jól használhatók társadalmak, vagy azokon belül különböző társadalmi csoportok összehasonlítására, illetve időbeli változások jellemzésére. Egy példa Sanderson és Scherbov (2017) tanulmányából: 1960-ban azok a kínaiak, akiknek a még hátralévő élettartama 15 év volt, 54 évesek voltak; 2010-ben viszont a 15 évnyi hátralévő élettartamú kínaiak már 66 évesek voltak. A bulváros megfogalmazás szerint Kínában 66 lett az új 54 (miközben például Oroszországban nem javult a helyzet, és 64 maradt a régi 64). E példában a vizsgált jellemző a várható élettartam; a konstans paraméter az előre megszabott 15 év, amennyinek a még várható élettartamnak lennie kell; a változó paraméter pedig a két említett ország halandósági táblája.

Efféle életkor kontúrokat más jellemzők alapján is meg lehet rajzolni. Az egyéni idősödés elkerülhetetlenül az egészségi állapot romlásával jár, ami egyre nagyobb mértékben akadályozza az emberek mindennapos tevékenységét. E folyamatot különböző mérőszámokkal lehet jellemezni, legegyszerűbben egy háromfokú szubjektív skálával, amin a megkérdezettek elhelyezik magukat aszerint, hogy egészségi állapotuk egyáltalán nem, vagy részben, vagy súlyosan korlátozza őket a mindennapi tevékenységekben. Bár az egészségi állapot romlása egyéni folyamat, társadalmi jellemzők, például az iskolázottság, jelentősen befolyásolják,

hogyan valaki hány éves korban éri el az egyes állomásokat. A 8. ábrán azt mutatjuk be, hogy átlagosan hány éves korban lépnek át a különböző iskolai végzettségű emberek egyes küszöbértékeket a súlyos korlátozottság gyakorisága szerint. Például a 10%-os küszöböt („hány százalék mondja azt az adott iskolai végzettségűek közül, hogy egészségi állapota súlyosan korlátozza a mindennapokban?”) az alapfokú végzettségűek 55 évesen érik el, a diplomások viszont csak 16 évvel idősebben, 71 éves korban. Bár a különbség az életkorral csökken, még a 20%-os küszöb elérésénél is tíz évnyi a korkülönbség (rendre 68 és 78 év).

8. ábra: Egészségi állapotuk miatt napi életvitelükben súlyosan korlátozottak aránya életkor és iskolai végzettség szerint Magyarországon, 2022 (%)

Forrás: Szerzők számítása a KSH 2022-es népszámlálási adataiból.

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy az effektív nyugdíjkorhatár (a munkaerőpiacról való kilépés átlagos életkora) 1998 és 2022 között Magyarországon gyorsan, 55,6 évről 62,9 évre emelkedett. A kilépés elhalasztása annyira sikeres volt, hogy az effektív nyugdíjkorhatárnál várható élettartam – a nyugdíjban várhatóan töltött idő jó proxyja – nem hogy nem nőtt, hanem inkább csökkent. 2019-ben több mint két évvel volt rövidebb a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkorában mért várható élettartam, mint 1998-ban. Bár a népesség, azon belül is az idősebb népesség gyorsan idősödött (a 65 éves korban várható élettartam körülbelül két évvel emelkedett), az idősek (vagyis az effektív korhatár felettiek) aránya nem nőtt. Az idősödés nem terhelte a nyugdíjrendszert, inkább a járu-lékfizetői oldalt javította.

E folyamat egyik lehetséges oka a nyugdíjba vonulás környékére érők, a mindenkori 55–64 évesek kicserélődése. A 2001-es népszámlálás idején az akkori 55–64 évesek 61%-a legfeljebb nyolc általánost végzett; a két évtizeddel később születettek között azonban, akik tehát 2022-ben voltak 55–64 évesek, már csak 16% volt ez az arány. E korcsoportban 2022-ben már több volt a diplomás, mint azok, akik az általános iskolánál nem jutottak feljebb. Az 1950-es években kezdődött oktatási expanzió következményei az 1990-es évektől kezdődően elérték a nyugdíjba vonulási folyamatot, és lehetővé tették az effektív (és a jogi) nyugdíjkorhatár feljebb tolását.

Az iskolai végzettség hatása azért sem elhanyagolható, mert az egészségi állapot mellett a halandósággal is erős összefüggést mutat. Az IHME-CHAIN munkacsoport (2024) szisztematikus áttekintésében és metaanalízisében olyan tanulmányokat értékelt, amelyek a felnőttkori halálozás és az iskolai végzettség közötti kapcsolatot becsülték. Az 1980–2023 közötti, 59 országra vonatkozó tanulmányokat összegezve számszerűsítették az iskolai végzettség halandósággal való kapcsolatát. Az eredmények szerint a magasabb iskolai végzettség alacsonyabb felnőttkori halandósággal jár együtt, nemtől, életkortól, más szociodemográfiai háttérváltozóktól, illetve a vizsgált időszakról függetlenül. Összességében minden egyes plusz egy év iskolai végzettséggel átlagosan 1,9%-kal csökken a halálozási kockázat. Ez azt jelenti, hogy a 0 év iskolázottsághoz képest 6 évnyi iskola 13,1%-os csökkenéssel járt a teljes halálozási kockázatban, ha az életkort, a nemet és a családi állapotot is figyelembe vesszük. Ez az érték 12 év után 24,5%-ra, 18 év oktatás után pedig 34,3%-ra emelkedett. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel járó egészségügyi kockázatok a dohányzáshoz és a túlzott alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó kockázatokhoz hasonlíthatók a szerzők észrevétele szerint.

Az oktatási expanzióra alapozva azt mondhatjuk tehát, hogy az iskolai végzettségi szint átlagos növekedése miatt mind a morbiditási, mind a mortalitási mutatók javulása várható. A csökkenő halandóságnak tehát nem kell aláásnia a nyugdíjrendszer stabilitását, ha a várható munkaképes életkor növekszik, ez utóbbi pedig meghosszabbítható, ha az idősebb munkavállalók jobban képzettek és könnyebben foglalkoztathatók.

Ezt a szokásosnál optimistább következtetést két kiegészítéssel árnyaljuk.

Először is, önmagában még a kellő időben tett emberitőke-beruházás sem elegendő. Az 1970-es és 1980-as évekre vonatkozó francia idősoros adatok felhasználásával Gál és Radó (2019) bemutatta, hogy az effektív korhatár akkor is csökkenhet, ha a korhatár környékére érő korcsoportok képzettségi szintje javul. A francia történet nem egyedülálló, amint azt a nyugdíjkorhatár-emelési folyamat 2017-es kisiklása mutatta Lengyelországban. Ha a jogi korhatár nem foglalkoztathatósági, hanem politikai okok miatt nem emelkedik, akkor az életciklus aktív és nyugdíjas szakaszainak aránya felborul.

A másik kiegészítést a korábbiakban már említettük, itt csak megismételjük. A magyar oktatási rendszer még mindig jelentős arányban elveszti azokat, akik befejezik az általános iskolát. A 2022-es népszámlálás szerint az akkori 25–34 évesek 14%-a csak legfeljebb nyolc általánost végzett, további 15%-uk pedig olyan középfokú képesítést szerzett, amely nem adott érettségit. Az első csoport élete nagy részében a munkaerőpiac szélén fog egyensúlyozni, és a második csoport tagjai is nehézségekkel fognak szembenézni, ha tanult szakmájuk elavul, mivel a továbbtanulás skilljeit csak korlátozottan tanulták meg. A tankötelezettségi korhatár 18 évről 16 évre történt 2012-es csökkentése szintén a jövőbeli idősödés egyenlőtlenségeinek növekedése irányába mutat. A szóban forgó intézkedés anélkül emelte az oktatásból kikerülő 17–18 évesek számát, hogy a munkaerőpiacra terelte volna őket. Ehelyett a foglalkoztatásban, oktatásban vagy képzésben részt nem vevők, illetve a közmunkások száma nőtt ebben a korcsoportban (Adamecz-Völgyi et al., 2021).

IRODALOM

- Adamecz-Völgyi, A., Prinz, D., Szabó-Morvai, Á. and Vujić, S. (2021): *The labor market and fertility impacts of decreasing the compulsory schooling age*. CERS IE Working Papers, No. 40.
- Boros J. és Gál R. I. (2024). Idősödés. In Monostori J. és Őri P., (szerk.), *Demográfiai portré 2024: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (97-109. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Boulhol, H. and Keese, M. (2021). *A method for calculating the average age of labour market exit*. OECD. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/insurance-and-pensions/labour-market-exit-age-methodology.pdf>
- Eurostat (2014). *Note to the users. Discontinuation of the indicator "average exit age from the labour market."* <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1978984/6039591/Note-Indicator.pdf>
- Eurostat (2024a). Median age by sex [eq_pop04]. https://doi.org/10.2908/EQ_POP04
- Eurostat (2024b). Life expectancy by age and sex [demo_mlexpec]. https://doi.org/10.2908/DEMO_MLEXPEC
- Eurostat (2024c). Population on 1 January by age and sex [demo_pjan]. https://doi.org/10.2908/DEMO_PJAN
- Gál, R. I. and Radó, M. (2019). Labor market participation and postponed retirement in Central and Eastern Europe. In R. Holzmann, E. Palmer, R. Palacios, and S. Sacchi (Eds.), *Progress and challenges of nonfinancial defined pension schemes, volume 1: Addressing marginalization, polarization, and the labor market* (pp. 371-398). World Bank.
- IHME-CHAIN Collaborators (2024). Effects of education on adult mortality: a global systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 9(3), e155-e165. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(23\)00306-7](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(23)00306-7).
- Keese, M. (2012). *A method of calculating the average effective age of retirement*. OECD Publishing.
- KC, S., Dhakad, M., Potančoková, M., Adhikari, S., Yildiz, D., Mamolo, M., Sobotka, T., Zeman, K., Abel, G., Lutz, W., and Goujon, A. (2024). *Updating the Shared Socioeconomic Pathways (SSPs) Global Population and Human Capital Projections*. IIASA Working Paper WP-24-003. Laxenburg, Austria: IIASA.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013). *2011. évi népszámlálás: 7. Iskolázottsági adatok*. KSH.
- Központi Statisztikai Hivatal (2024a). Népesség korév és nem szerint, január 1. [nep0003-22.1.1.3]. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0003.html
- Központi Statisztikai Hivatal (2024b). A 15 éves és idősebb népesség befejezett iskolai végzettsége vármegyénként, településtípusonként [adatbázis]. [202](https://nepszam-</p></div><div data-bbox=)

- lalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS006
- Latulippe, D. (1996). *Effective retirement age and the duration of retirement in the industrial countries between 1950 and 1990*. ILO Issues in Social Protection Discussion Papers 2. ILO.
- OECD (2024a). Labour force participation by age and sex [adatbázis]. *OECD Data Explorer*. <https://data-explorer.oecd.org/>
- OECD (2024b). Population by 5-year age groups [adatbázis]. *OECD Data Explorer*. <https://data-explorer.oecd.org/>
- Sanderson, W. C. and Scherbov, S. (2010). Remeasuring aging. *Science*, 329(5997/2010), 1287-1288.
- Sanderson, W. C. and Scherbov, S. (2013). The characteristics approach to the measurement of population aging. *Population and Development Review*, 39(4), 673-685.
- Sanderson, W. C. and Scherbov, S. (2017). A unifying framework for the study of population aging. *Vienna Yearbook of Population Research*, 14, 7-39.
- Scherer, P. (2002). *Age of withdrawal from the labour force in OECD countries*. OECD Publishing.
- Sobotka, T. and Lutz, W. (2010). Misleading policy messages derived from the period TFR: Should we stop using it? *Comparative Population Studies – Zeitschrift Für Bevölkerungswissenschaft*, 35(3), 637-664.
- Tóth, G. Cs. (2022). Narrowing the gap in regional and age-specific excess mortality during the COVID-19 in Hungary. *Eastern Journal of European Studies*, 13(1), 185-207.
- Vogler-Ludwig, K. and Düll, N. (2008). *Analysis of the average exit age from the labour force*. Economix. <https://economix.org/a55ets/publications/Average%20exit%20age%20from%20the%20labour%20force%20-%20Final%20report.pdf>

AGEING SOCIETY WITHOUT AN INCREASE IN THE SHARE OF OLDER PEOPLE

ABSTRACT

Hungary's population has aged considerably over the past two and a half decades. The median age and the proportion of the population aged 65 and over have increased. Yet, the share of old people in this ageing population has not increased because the boundary between working and old age has shifted upwards significantly: the average age at which people leave the labour market (also called the effective retirement age or exit age) has risen. So much so that life expectancy at the current average exit age has not increased but decreased. Although the proportion of people aged 65 and over has grown, the proportion of people older than the current effective exit age has remained virtually unchanged. The labour market has absorbed the overall increase in life expectancy at older working ages. This development took place at a time when the educational composition of the older working-age population changed significantly. Today's retirees are better educated than those who retired two and a half decades ago because today's 55–64-year-olds spent considerably longer in school decades earlier when they were young than those who were 55–64 a quarter of a century ago.

Keywords: population ageing, educational attainment, labour market, life expectancy, pension system